

Защо популизмът се размина с народа?

Даниел Смилов

Партиите в България се превърнаха в де-идеологизирани, лидерски, популистки образувания, чиято основна функция е да отразяват ситуационно промени в настроенията на хората и да ги капитализират електорално. ГЕРБ бе кулминацията на тази еволюция: Борисов стана едновременно кауза, програма и организационен принцип на партията си, плюс гарант за честно и почтено управление. Парадоксът тогава е защо популизмът се размина с народа, как стана така, че толкова харесван и дори обичан лидер бе отхвърлен от суверена си?

Това, което партийният популизъм донесе беше промяна на функцията и ролята на политическите партии. След 1997 г. беше създаден сравнително устойчив модел на управление, който беше допълнително стабилизиран от членството в ЕС. От партиите се очакваше просто да поддържат курса и да не правят резки движения. Хората постепенно свикнаха с мисълта, че за която и партия да гласуват, пакетът от политики, които ще получат, ще е сходен. В една такава ситуация, основният страх стана корумпирането на властта и затова главното лекарство беше гласуването за *нова партия*, с нови и все по-неизвестни или забравени лица, която да измести „корумпиралите се утвърдени“ партии. По тази логика Сакскобургготски измести Костов, Борисов разгроми тройната коалиция и се нароиха партийни екзотики от А(така) до Я(решки).

Природа на партийния популизъм

Популистката партия се стреми да парира базовия страх от корумпиране на властта. За тази цел, тя има следната стратегия:

- Няма сложна структура и йерархия, защото, както знаем от Михелс, „организация значи олигархия“. Затова популистката партия е съвкупност от медиатичен лидер плюс телевизионно студио и водещ. Не е случайно, че падане на правителство у нас започна да води до падане и на телевизионни водещи, както и до радикална промяна в политиката на част от медиите;
- Политическият процес не е изпълнение на стратегия, план, дългосрочни договорености, а е спонтанно случващ се и (директно) транслиран по медиите с цел да изглежда прозрачен. Министерски съвет, например, започна да публикува разпечатки на заседанията си. Много от решенията за основни политики започнаха да се вземат в студия и програми, както и да се ревизират и променят live. В крайна сметка, оставката на Борисов беше проиграна на живо, като дори част от министрите май останаха изненадани, а да не говорим за депутатите;

По-важното е, обаче, че в ситуация на несменяемост на политиките – ситуация типична за България след 1997 г. - партиите се превръщат в потенциална заплаха: от тях не се очаква драматично да подобрят нещата, но те все още могат да ги влошат (поради корумпираност, некомпетентност и т.н.). Затова и недоверието към тях започва систематично да нараства.

За да контрират базовото недоверие и съмнение на хората, партиите и народните представители предприеха редица мерки за собственото си *самоограничаване* и *обезопасяване*. Тези мерки включват, например, валутния борд, фискалния пакт, поемането на ангажменти към ЕК, пряко приложимото право на ЕС, стандартите на Съвета на Европа, създаването на независими регулаторни органи в ключови области, като енергетика, здравеопазване и т.н. Логиката тук беше, че партиите и политическото представителство могат само да донесат проблеми в тези области. И наистина, днес с изненада установяваме, че дори едно елементарно решение, като свалянето на цената на тока на регулиран пазар, не може да бъде взето лесно от политически/партийни органи: за целта са необходими промени в закони, назначаване на нови лица в регулаторни органи, а може да се стигне и до съдебни процеси за неизпълнение от страна на държавата по сключени договори. Политическият контрол върху елементарни проблеми е или загубен, или затруднен.

Диагнозата към момента е следната. Партиите се опитваха да отговорят на недоверието на хората като се превръщат в популистки формации. Те също така ограничаваха способността си да променят политиката чрез прехвърляне на правомощия на независими органи или над-правителствени и не-правителствени организации. Този модел на устойчиви политики при сменящи се правителства работеше до 2009-2010 г., докато имаше растеж на доходите, ниска безработица и общо увеличаване на благосъстоянието. След световната криза от 2008 г. обаче, ситуацията се смени: поддържане на статуквото започна да означава *влошаване* на ситуацията. И наистина, това не стана веднага, а се натрупваше в продължение на 4-5 години, докато се стигна до невъзможност за групи от хора – и то от градската, по-заможна като цяло част на страната – да си плащат елементарни сметки.

И тук партийният популизъм се размина със суверена. Партии, които бяха създадени, за да парират страховете на народа от корупция и злоупотреба с власт, се сблъскаха с много по-фундаментален страх – страх от неспособността им да спрат влошаването на положението, страх от липсата на възможност за промяна на политиката чрез тях.

Реформата на партиите

Партиите имат нужда от реформа, но въпросът е каква? Една от възможностите е те да се отворят към хората, за да се повиши чувствителността им към обществените нагласи. Трябва да се каже, че партийната система и сега отразява достатъчно точно смяна на настроеността – в крайна сметка през 2001 г. и 2009 г. напълно нови партии успяха да спечелят парламентарните избори. Въпреки това, обаче, може за следващия електорален цикъл да се мисли за предварителни избори за кандидати за партийни листи, големи граждански квоти в листите, мажоритарни избори. Всичко това ще намали ролята на партийното ръководство и ще направи партията по-скоро част от изборната инфраструктура на страната. Най-радикално е решението със *задължителни предварителни избори* (да речем за партиите, получаващи държавна субсидия). Най-мекото решение е смяната на избирателната система с мажоритарна: ролята на партиите тук няма да отслабне, а при чиста мажоритарна система ще останат само две партии (и ДПС).

Втората посока на мислене е подмяната на партийното/политическо представителство в независими и регулаторни органи (съдилища, СЕМ, ДКЕВР и пр.) с гражданско представителство. Рисковете тук са големи, обаче, и като цяло това е задънена улица. Първо, не е ясно как тази гражданска квота ще се организира. Един вариант е партиите да избират между предложения на граждански организации и свои кандидати, като изборът в крайна сметка е на партиите. Функционирането на модела се видя при избора на конституционни съдии и членове на ВСС – ефект има, но не става дума за радикална революция.

Може ли гражданската квота да е изобщо извън контрола на партиите? Вариантите тук са два. Единият е назначаването да става от НПО, профсъюзи, и други граждански сдружения. Но освен, че намирихва на фашистки корпоративизъм, това решение означава съдиите да се назначават само от съдии, здравната каса от лекарите и пациентите, енергийните регулатори от енергетици и потребители на ток и т.н. Дали ще е гарантиран обществен интерес по този начин? Няма ли да изпаднем в средновековна цехова зависимост? Другият начин е гражданските квоти да се определят чрез жребий, където всички да участват (при къси мандати, всички ще се извъртим, ако се направят такива съвети не само на национално, но и на местно ниво). Най-важните граждански квоти на национално ниво може да са платени позиции, за да не се обезкуражават хората от провинцията.

Като оставим настрана утопичните елементи в лотарийната идея и липсата на достатъчно граждански ентузиазъм за поддържането ѝ във времето, основният въпрос е дали едни такива промени ще подобрят демокрацията в страната. Това, до което те със сигурност ще доведат е до невъзможност за носене на обща отговорност за управлението, защото властта ще е разпръсната в отделни органи, които ще имат различни състави, политика, идеология и т.н. Също така, загубата на общ партиен и политически контрол върху управлението може да доведе до загуба на управляемост. Възможността за договаряне и приемане на смислени компромисни решения ще намалее, последователността и приемствеността в политиката - също. Ще имаме управление чрез тристранки или чрез случайни конфигурации от сменящи се интереси, които често взаимно ще се блокират и обезсилват. В крайна сметка, в партийната и политическата сфера ще останат да се вихрят само националисти, морализатори и шоумени, тъй като тя още повече ще се изпразни от съдържание.

Липсата на лява вълна

Анализът дотук обяснява защо хората не припознават протеста си като реабилитация на левицата и БСП. Проблемът не е в Станишев или Овчаров, нито в липсата на нови лица. Интересно е, че никой от протестиращите не желае етикета „ляво“. Това е така, защото протестът не е бунт в полза на класически леви идеи: високи данъци, голяма държава, силни партийни/политически правомощия за намеса в икономиката. Напротив, хората не искат да плащат – нито (високи) данъци, нито (високи) сметки. Това, което искат е блокирането на възможността от страна на държавата или частни субекти да увеличават

техните плащания. Те не искат да издържат голяма държава (дори депутатите им се виждат много), не биха плащали повече на държавен монополист (случаят с топлофикация е ясен) и не искат да се занимават с партии, като инвестират време, пари и усилия в тях. Те искат директно право на вето върху решения, които увеличават финансовата им тежест. В тези настроения няма нищо от идеологията на Рузвелт при Новия курс от 30-те години на миналия век или от следвоенна Европа тръгнала по пътя на държавата на благоденствието и социалдемократията.

Това, което изглежда загубено от надигането на партийния популизъм, е увереността, че чрез колективни, политически действия в рамките на представителната демокрация може да се подобри положението на огромното мнозинство от хората. Без такава увереност лява политика е невъзможна. Протестите не променят с нищо тази констатация, а просто задълбочават проблемите. Смяната на процедурите – предварителни избори и граждански съвети – няма да помогне за този фундаментален проблем.

Най-важното: да избегнем парализата

Това, от което трябва да се пазим в момента, е в стремежа си да „подобрим“ демократичния механизъм, да не го блокираме и парализираме. С възхода на популизма партиите, както стана ясно, се опитват да спечелят доверието на хората като се изпразват от съдържание (ставайки отражение на народни настроения) и се разтоварват от правомощия и отговорности. Ако увеличим референдумите, намалим депутатите, отзоваваме ги, подреждаме партийните листи и заменяме партийните с граждански квоти, само ще задълбочим тенденциите, които започнаха още през 2001 г. Традиционната политика ще се изпразва от съдържание и ще се изпълва с одиозни фигури, докато истинските решения ще се вземат по извънпартиен, „граждански“ път в регулатори и независими органи. Разпръсването на властта по такъв радикален начин в крайна сметка ще доведе до парализа и чудовищна липса на отговорност, което отново ще изкара хората на улицата и ще почнем да пишем още по-нова конституция.

За да се избегне всичко това е нужно разбиране на логиката на случващото се, умерен оптимизъм по отношение на възможните промени и добросъвестност. Най-важното е, обаче, да не се изпразва представителната демокрация от съдържание, да не се отнемат правомощия от нейните ключови органи – партиите или парламента – защото алтернативи на този модел са далеч по-лоши от него.